

IMKONIYATI CHEKLANGAN BOLALAR TURLARI VA ULARNI INKLYUZIV TA'LIMGA JALB ETISH

Djurayeva Sohiba

Jizzax Davlat Pedagogika Universiteti

Maxsus pedagogika kafedrası o'qituvchisi

O'ng'arova Elmira O'ktam qizi

Jizzax Davlat Pedagogika Universiteti

“O'zbek tili va adabiyoti fakulteti“ talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada imkoniyati cheklangan bolalar turlari, ularning o'ziga xos xususiyatlari va ta'lim jarayonidagi ehtiyojlari haqida so'z yuritiladi. Jismoniy, aqliy, sensor va psixologik rivojlanishida nuqsonlari bo'lgan bolalarni inklyuziv ta'limga jalb etish masalalari batafsil yoritiladi. Shuningdek, inklyuziv ta'lim tamoyillari, maxsus pedagogik yondashuvlar va moslashtirilgan o'quv usullari haqida fikr yuritilib, imkoniyati cheklangan bolalar uchun teng ta'lim imkoniyatlarini yaratishning ahamiyati ta'kidlanadi. Maqolada xorijiy va mahalliy tajribalar tahlil qilinib, samarali inklyuziv ta'lim muhitini shakllantirish bo'yicha tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: Imkoniyati cheklangan bolalar toifalari, ko'r va zaif ko'ruvchi bolalar, kar va zaif eshituvchi bolalar, aqli zaif bola, oligofren, demensiya, logopediya, psixik rivojlanishdan orqada qolish, autism.

Аннотация: В статье рассматриваются категории детей с ограниченными возможностями, их особенности и потребности в образовательном процессе. Подробно освещаются вопросы вовлечения детей с физическими, интеллектуальными, сенсорными и психологическими нарушениями в инклюзивное образование. Также анализируются принципы инклюзивного обучения, специальные педагогические подходы и адаптированные методы обучения, подчеркивается значимость создания равных образовательных возможностей для детей с особыми потребностями. В статье изучен зарубежный и отечественный опыт, а также даны рекомендации по формированию эффективной инклюзивной образовательной среды.

Ключевые слова: категории детей с ограниченными возможностями, слепые и слабовидящие дети, глухие и слабослышащие дети, умственно отсталый ребенок, олигофрения, деменция, логопедия, задержка психического развития, аутизм.

Abstract: The article discusses the types of children with disabilities, their specific characteristics, and their educational needs. It provides a detailed analysis of the issues related to involving children with physical, intellectual, sensory, and psychological impairments in inclusive education. Additionally, the article explores the principles of inclusive education, special pedagogical approaches, and adapted teaching methods, emphasizing the importance of creating equal educational opportunities for children with disabilities. The study also examines international and local experiences and offers recommendations for establishing an effective inclusive educational environment.

Keywords: Categories of children with disabilities, blind and visually impaired children, deaf and hard-of-hearing children, intellectually disabled child, oligophrenia, dementia, speech therapy, developmental delay, autism.

KIRISH

Bugungi kunda ta'lim tizimining asosiy maqsadlaridan biri – har bir bolaning individual ehtiyojlarini inobatga olgan holda sifatli ta'lim olish imkoniyatini yaratishdir. Shu nuqtai nazardan, imkoniyati cheklangan bolalar uchun inklyuziv ta'limni rivojlantirish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Imkoniyati cheklangan bolalar turli xil jismoniy, aqliy, sensor va psixologik rivojlanish xususiyatlariga ega bo'lib, ularning ta'lim jarayoniga moslashuvi o'ziga xos yondashuvlarni talab etadi. Bunday bolalarga ko'r va zaif ko'ruvchi, kar va zaif eshituvchi, aqli zaif, psixik rivojlanishdan orqada qolgan hamda autizm spektriga ega bolalar kiradi. Ularni umumiy ta'lim tizimiga jalb etish uchun maxsus pedagogik metodlar, moslashtirilgan o'quv dasturlari va qo'shimcha resurslar zarur bo'ladi.

Bola nutqining rivojlanishi. Bolalar bir-biriga o'xshamaydilar. Bir-biriga o'xshash bo'lgan bolaning o'zi mavjud emas. Bolalarning yoshlari bir xil bo'lsa-da, ular bir-biridan farq qiladi. Ba'zi bolalar injiq, ba'zilar esa, aksincha xushchaqchaq, ba'zilar yaxshi kuylaydi, ba'zilar esa, aksincha ashula ayta olmaydilar. Bu ro'yxat davom etaverishi mumkin.

Bola dunyoga kelgan kunlaridan boshlaboq ko'radi, eshitadi, biror narsa tekkanini, og'riq, issiq, hid va ta'mni his etadi.

Tevarak-atrofdagi borliqni bilish sezish va idrok qilishdan, ya'ni voqelikdagi narsa va hodisalarning bola ongida aks etishidan boshlanadi.

Bolaning idroki hayotining dastlabki-yillaridayoq ancha takomillashadi va ikki yoshida u buyumlarning rangi, shakli, katta-kichikligiga qarab bir-biridan farq qila boshlaydi, tanish ohangni ajratadi va hokazo. Unda xilma-xil sensor qobiliyatlar: ko'rish va ko'zdan kechirish, tinglash va eshitish, buyumlarni tashqi belgilariga qarab ajratish, ko'zi ko'rayotgan va eshitayotgan narsaga taqlid qilish qobiliyati rivojlanib boradi.

Diqqat, **xotira, intilish, qiziqish** va boshqa shu singari ruhiy jarayonlar bolaning aqliy rivojlanishi uchun katta ahamiyatga ega.

Bola nutqining o'z vaqtida va to'g'ri rivojlanishi aqliy rivojlanishining asosidir. **Nutq ruhiy jarayon:** idrok, xotira va boshqalarning rivojlanishiga, bolalarning faoliyatiga katta ta'sir ko'rsatadi. Bolalar nutqi rivojlanishni boshlashi bilan kattalar so'zlarining tarbiyaviy vosita sifatidagi roli ortib boradi.

Bola shaxsining tarkib topishi hayotining birinchi kunlaridanoq boshlanadi. Bola har kuni ko'rgan va eshitganlari asosida borliqqa va tevarak-atrofdagi kishilarga o'z munosabatini bildiradi, kattalarning xatti-harakatlari, ishlariga, sodir bo'layotgan voqealarga bolaning beradigan bahosi, kishilarga bo'lgan munosabati - bularning hammasi bola ma'naviy qiyofasining shakllanishiga ta'sir etadi.

Bolaning xoh ona qornida, xoh tug'ilganidan keyin rivojlanib borishi uchun zarur bo'lgan ma'lum shart-sharoitlarning buzilishi turli xil anomaliyalarga, ya'ni **jismoniy yoki ruhiy rivojlanishidagi nuqsonlar**, kamchiliklarga olib kelishi mumkin.

Bola turli taassurotlar olib turishi buyumlarni ko'rishi, ushlab bilishi, kattalarning ishlarini kuzatishi, xilma-xil tovushlarni eshitishi kerak. Bu bolalarning sensor rivojlanishlari uchun zarur shartdir.

Bolaning umumiy rivojlanishiga har tomonlama kuchli ta'sir etgan nuqsonlargina uni imkoniyati cheklangan bola deb hisoblashga asos bo'lishi mumkin. Masalan, bolaning faqat chap qulog'i eshitsa-yu, bu nuqson uning har tomonlama rivojlanishiga ta'sir etmaydigan, u maktab tengdoshlari qatori o'zlashtiradigan bo'lsa, u imkoniyati cheklangan bolalar toifasiga kirmaydi.

Katta yoshdagi kishilarda ma'lum sabablarga ko'ra paydo bo'lgan nuqsonlar ham ularning umumiy rivojlanishiga ta'sir etmasa, bu kishini imkoniyati cheklangan deb hisoblash mumkin emas.

Imkoniyati cheklangan bolalarning jismoniy yoki ruhiy rivojlanishida kuzatiladigan og'ir, keskin o'zgarishlar bola shaxsining tarkib topishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shuning uchun bunday bolalarni tarbiyalash va ularga ta'lim berish uchun maxsus sharoit yaratilishi kerak, ya'ni ular maxsus ixtisoslashtirilgan maktabgacha ta'lim muassasalari va maktablarda yoki me'yorda rivojlangan tengdoshlari orasida hamma qatori va agarda kerak bo'lsa, maxsus dastur va darsliklar asosida o'qitilishi va tarbiyalanishi zarur, ular alohida yordamga muhtoj. Har qanday imkoniyati cheklangan bolada kuzatiladigan nuqson markaziy yoki periferik nerv sistemasidagi organik yoki funksional o'zgarishlarga aloqador bo'lishi mumkin.

Bola rivojlanishidagi turli xil kamchiliklar noqulay muhit, noto'g'ri tarbiya, ta'lim natijasida ham paydo bo'lishi mumkin. Masalan, noqulay oilaviy sharoit, pedagogik qarovsizlik, o'qituvchining bolaga noto'g'ri munosabati va boshqa ko'pgina sabablar bola rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatib, uning dastur materiallarini yaxshi o'zlashtira olmasligiga, ulgurmovchi o'quvchilar orasiga qo'shilib qolishiga sabab bo'ladi. Shunday bo'lsada, biz bunday bolani imkoniyati cheklangan bolalar toifasiga kiritmaymiz, chunki uning rivojlanishidagi kamchiliklar organizmdagi qanday bo'lmasin biror organik yoki funksional patologik o'zgarishlarga bog'liq bo'lmay, balki boshqa sabablardan kelib chiqqan.

FOYDALANILADIGAN ADABIYOTLAR

1. Sh.Mirziyoyev "Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz" O'zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga kirishish tantanali marosimiga bag'ishlangan Oliy Majlis palatalarining qo'shma majlisidagi ma'ruzasi Toshkent - «O'zbekiston» - 2016
2. Sh.Mirziyoyev. "Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz" - Toshkent: «O'zbekiston». 2017.

3. Amirsaidova Sh.M. "Maxsus pedagogika fani taraqqiyotida sharq mutafakkiri g'oyalarining o'rni va roli". Ped. fan. nom... diss. - T., 2006
4. Ilektra Spandagou, Cathy Little, David Evans, Michelle L. Inklusive Education in Schools and Early. Childhood Settings.springer Springer Singapore. 2020.
5. Инклюзивное образование в Испании. Пашкова.М, Скуднова. Т.Д.2018.
6. Екатерина Михальч. Инклюзивное образование. 2021.
7. Наталья Микляева, Татьяна Чудесникова. Анна Виленская, Ольга Кудравец. Светлана Семенака. Инклюзивное образование детей с ограниченными возможностями здоровья. Москва Юрайт. 2021.
8. D.S.Qaxarova -Inklyuziv ta'lim texnologiyasi Toshkent.2014.
9. Р.Шомахмудова. Инклюзив таълимнинг назарий ва амалий асослари. Тошкент: ХТ «Розиқов О.Ж». 2007 й.
10. Ю.В.Шумиловская Подготовка будущего учителя к работе с учащимися в условиях инклюзивного образования.